

VONYÓ JÓZSEF

JOBBOLDALI RADIKÁLISOK MAGYARORSZÁGON

1919–1944

Tanulmányok, dokumentumok

Vonyó József

Jobboldali radikálisok Magyarországon
1919–1944

*Fiaimnak,
Péternek és Tamásnak*

VONYÓ JÓZSEF

JOBBDALI RADIKÁLISOK
MAGYARORSZÁGON
1919–1944

(Tanulmányok, dokumentumok)

Kronosz Kiadó
2012

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó gondozásában
2012-ben megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978-615-6027-68-9

Borítókép:

Kormánypárti képviselők egy csoportja Kőszegen, 1935. szeptember 15.

Forrás: *Függetlenség képes melléklete*, 1935. szeptember 17.

© Vonyó József
© Kronosz Kiadó

Tartalom

Előszó	7
Gömbös fajvédő csoportja és a numerus clausus	15
Gömbös Gyula és a zsidókérdés	31
Zsilinszky és a zsidókérdés	56
A magyarországi szélsőjobboldali csoportok viszonya a kisebbségi kérdéshez a két világháború között	71
A szélsőjobboldali mozgalmak a kultúráról (1919–1944)	88
Egy nemzetnevelési koncepció Magyarországon Béldi Béla: <i>Nemzetirányítás</i>	107
Akart-e Gömbös diktatúrát?	132
Másolta-e Gömbös Mussolinit vagy/és Hitlert?	148
Jobboldali radikalizmus Magyarországon Szálasi előtt	200
A szélsőjobb térnyerése Zalában az országgyűlési képviselőválasztások tükrében (1931–1939)	217
A tanulmányok eredeti megjelenési helye	235
Pártok, politikai egyesületek és szervezetek mutatója	237
Névmutató	241

Előszó

A határozott névelő hiánya a címben azt jelzi, hogy nem az összes, a két világháború korában élő magyar jobboldali radikálisról olvashat az, aki kézbe veszi a kötetet. Nem is általában a jobboldali radikalizmus honi jelenségeiről. Csupán néhány olyan politikusról, pártról, akik/amelyek ehhez a politikai irányzathoz kötődnek, annak képviselői, szervezetei voltak. Továbbá egy esettanulmányt, melyben azt követtük nyomon, miként alakult e politikai áramlat helyzete egy sajátos gazdasági és társadalmi struktúrával rendelkező megyében.

A közölt tanulmányok szakmai jelentősége talán abban ragadható meg elsősorban, hogy egyértelműen jelzik: a jobboldali radikalizmus – a köztudatban máig jellemző értékítélettel ellentétben – nem valamiféle egységes mozgalom, hanem *sokszínű* szellemi-politikai áramlat. E jelző helyett persze szerencsésebb a *sokárnyalatu* kifejezést használni. Az alapszínek ugyanis azonosak voltak (annak ellenére, hogy egyes pártok még egyenruháik – ingeik – színével is megkülönböztették magukat a többitől), de relatíve gazdagon árnyaltak. Konkrétabban fogalmazva: nagy hasonlóságot – gyakran azonosságot – mutatnak politikai céljaik, ideológiájuk alapelemei. Különbségek inkább a részletekben, a megoldási módokban és az alkalmazott vagy alkalmazni kívánt eszközökben láthatók. Mégis azt tapasztalhatták a kortársak, hogy gyakori volt közöttük a konfliktus. Elég, ha néhány példát említünk. Az 1931 után induló szélsőjobboldali mozgalmak, pártok többsége a fajvédő Gömbös kormányának is harcos ellenzékét képezte. Aligha véletlen, hogy miniszterelnökként adminisztratív eszközökkel (gyűléseik betiltásával, röplapjaik elkobzásával, képviselőjelöltjeik és agitátoraik bezárásával és választási csalásokkal) korlátoztatta az első nyilas pártok agitációs kampányát, s ezzel érvényesülését az 1935. évi választások során. Szálasit pedig hiába próbálta megnyerni – jelentős pozíciót is kilátásba helyezve neki – a kormánypárt számára. A későbbi nemzetvezető inkább ellenzéki pártot szervezett Nemzet Akaratának Pártja néven.

E jelenségek is jelzik, hogy a címben szereplő fogalom csak a laza kereteket jelenti, melyen belül különbséget lehet és kell is tenni az egyes szereplők között – legyenek azok pártok, mozgalmak vagy személyek. S e ponton érdemes néhány szót ejteni a fogalmakról. A nevezetes eszmei-politikai irányzat megnevezésére egyaránt használják a *jobboldali radikalizmus*, a *radikális konzervativizmus* és a *szélsőjobboldal* kifejezéseket. A látszat ellenére ugyanazt fejezi ki mindhárom. A „radikális konzervativizmus” a szellemi előzményekre utal. Használatát az indokolja, hogy eszmei tartópilléreit – legalábbis magyarországi relációban – a neokonzervativizmus elemeiből építették, annak radikalizálása révén alkottak új konstrukciót.¹ A „szélsőjobb” jelző azért azonos ezzel, mert – a politikai mozgalmak, pártok hagyományossá vált felosztását figyelembe véve – a radikális nézeteket valló, illetve eszközöket alkalmazó csoportok képezik a két oldal, a jobb és a bal szélsőségeit egyaránt. Néhány évtizede még majdhogynem kizárólagos volt – s ma is meglehetősen általános az a gyakorlat –, hogy mindent, ami szélsőjobboldali, a *fasiszta* minősítő jelzővel illették. Nem csak nálunk. Világszerte elterjedt. Egyrészt azért, mert Mussolini fasiszta mozgalma és pártja volt e körből az a politikai erő, mely először szerezte meg tartósan a hatalmat, s épített ki totális diktatúrát. Szerepe volt benne a Komintern értékelésének is, s még inkább a második világháború traumájának, melyet követően az országokat és különböző emberi közösségeket súlyosan veszélyeztető jobboldali radikális diktatúrák közös frontját ítélték el az egységes jelző alkalmazásával. Továbbá minden olyan törekvést – ideológiát, mozgalmat, személyt stb. – amely, illetve aki az ordas eszmék ismételt terjesztésével próbálkozott. Érthető indulatok és politikai megfontolások egyaránt motiválták tehát ezt a megközelítést. A témakör kutatása, s benne tudományos kritériumok dominanciájának érvényre jutása nyomán azonban a forrásalapú, árnyalt elemzés, értékelés – ennek eredményeként pedig egy differenciáltabb fogalomhasználat – vált egyre inkább jellemzővé. Ezt jelezte Ormos Mária összehasonlító európai elemzést adó két könyve. Társszerzőként jegyzett, 1976-ban megjelent első kötete még az *Európai fasiszmusok 1919–1939* címet viselte.² Jó egy évtizeddel később már *Nácizmus – fasiszmus* címmel adta ki a témát tárgyaló, az előzőre is alapozó, de azt minden tekintetben meghaladó, lényegében új munkáját.³

¹ Lásd: Szabó Miklós: *Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867–1918)*. Új Mandátum, Budapest, 2003. 11–94.

² Ormos Mária – Ince Miklós: *Európai fasiszmusok 1919–1939*. Kossuth, Budapest, 1976.

³ Ormos Mária: *Nácizmus – fasiszmus*. Magvető, Budapest, 1987. A kérdéshez lásd még

Ma már mind a történeti, mind a politológiai szakirodalomban inkább az a jellemző, hogy az egyes változatokat más-más – eredeti nevükből, vagy a kortársak körében közkeletűvé lett – jelzővel jelölik. Így fasisztának inkább csak Mussolinit, illetve pártját és rendszerét nevezik, Hitler viszont megmaradt nemzetiszocialistának vagy nácinak.

A magyarországi mozgalmak esetében is használatossá vált egy általános megnevezés: nyilasok. Annak ellenére, hogy e mozgalmak közül csak Szálasi utolsó pártjának nevében szerepelt, s a legtöbb párt, Szálasiék is beleértve – legalábbis történetének egy szakaszában – nemzeti szocialistának nevezte magát. Majdnem általánosan alkalmazott jelvényük, a nyilaskereszt miatt azonban „rájuk ragadt” a köznap kommunikációba általuk is használt megnevezés. Ez a gyakorlat aztán zavarokat is keltett később a kutatókban, ha az egyes szerveződésekkel kellett (volna) elkülöníteni egymástól. Pedig több vonatkozásban indokolt ezt megtenni – anélkül, hogy bármelyik rászólgálna a törekvéseikkel, tetteikkel kapcsolatos felelősség alóli felmentésre.

A pártcsalád egyes tagjai közötti hasonlóságok és eltérések érzékelésére kiváltképp alkalmasak azok a tanulmányok, melyek áttekintik valamennyi párt viszonyulását egy-egy társadalmi problémához: jelesül a kultúra és a kisebbségek kérdéséhez.

A megkülönböztetés igénye felerősödött a rendszerváltás után. Nem csak a fentiek szellemében. Ez a törekvés esetenként azzal is jár, hogy egyes, az 1980-as évek előtt (ideológiai-politikai megfontolások alapján) egyoldalúan és eltorzítottan jellemzett szereplőket – a források szakszerű kritikáján alapuló, a korabeli viszonyokat és azok hatásait sokoldalúan értékelő, értelmező elemzések helyett, mai politikai célokat szolgálva – a valóságosnál pozitívabb színben igyekeztek feltüntetni. Vonatkozik ez mindenekelőtt Gömbös Gyula megítélésére, akit egyesek azzal is igyekeznek megkülönböztetni – ami egyébként indokolt – az 1930–40-es évek szélsőséges politikusaitól, hogy esetében a *nemzeti radikális* jelzőt használják a szélsőjobb oldali vagy jobboldali radikális helyett. A „nemzeti” minősítéssel pozitív értelemben szembeállítva az e csoportba soroltakat a szélsőjossal – valójában annak többi rétegével. Ez pedig újabb fogalmi problémákat vet fel. A *jobboldali* radikalizmusok immanens eleme a *nemzeti* (vagy faji) közösség érdekeinek érvényesítése, védelme az idegen elem kártékony hatásaitól. Ha ezt radiká-

---

Uő.: A szélsőjobb oldaliságról. *Rubicon* 2004. 11. sz. 64–68.; Uő.: *Politikai eszmék, politikai gyakorlatok a 20–21. században*. Napvilág, Budapest, 2009. 122–145.

lis módon, illetve eszközökkel teszi, nevezhetjük nemzeti radikalizmusnak. Ám, ha a „jobbboldaliság” meghatározó eleme a „nemzeti”, abban az esetben a *nemzeti radikalizmus* nem más, mint *jobboldali radikalizmus*.⁴

Gömbös Gyula és Bajcsy-Zsilinszky pályája még egy fontos szempont figyelembe vételére int bennünket: a teljes életpálya minden korszakának valamennyi fontos elemét és körülményeit feltárva alkothatunk csak reális ítéletet a jobboldali radikális eszmékhez fűződő viszonyokról. A gondos elemzést az teszi szükségessé, hogy politikai pályájuk utolsó szakasza, illetve abban tanúsított magatartásuk, megnyilatkozásaik fontos momentumokat takar(hat)nak el a nem eléggé körültekintő kutató elől. De más-más módon. Gömbös esetében a miniszterelnökként taktikai kényszerekből tett kijelentései hitették el a kortársakkal és egyes kutatókkal is, hogy feladta fajvédő politikáját és annak egyik meghatározó elemét, antiszemitizmusát. Számos tény bizonyítja azonban, hogy ez nem következett be. Bajcsy-Zsilinszky Endre – demokratikus elveket is magába foglaló – náci- és németellenessége, a zsidótörvények elleni tiltakozása, s a háború végi zsidómentő lépései keltezték azt a látszatot, hogy immár nem sorolható a zsidók korlátozását kívánók közé. Pedig az immár Gömbössel szakító, a ’30-as évekre egyértelműen németellenessé váló, a nácizmust elutasító politikus nyilvánosan és többször is megvallotta, hogy változatlanul fajvédőnek tartja magát – beleértve a magyarországi zsidóság korlátozásának követelését is, mind gazdasági, mind kulturális téren. De „csak” a numerus clausus jegyében. Koncentrációs táborokba szállításukat, megsemmisítésüket azonban elítélte.

S van még egy feltűnő, a politikai nézetek eltérő alakulására utaló momentum. Zsilinszky és Gömbös mindvégig hangoztatta – s nem is alaptalanul –, hogy ők *nem* idegen mintákat (fasizmus, nácizmus) másolnak, hanem a magyarországi társadalmi problémákra adnak a helyi viszonyokban gyökerező válaszokat. Velük szemben mások – Böszörménytől, Pálffy Fidélig és Festetics Sándorig, sőt, Gömbös egyik közvetlen munkatársáig, Béli Bélaig – nyíltan vallották, hogy a „korszellem” (vagy Imrédy Béla szóhasználatával: a „koreszmék”) el- és befogadását, illetve követését tartották kívánatosnak. Vagyis a fasizmus és a nemzetiszocializmus elveinek és gyakorlatának követésében látták az ország és a nemzet boldogulásához vezető utat. Igaz, a konkrét megoldásokat tekintve a honi sajátosságok ér-

⁴ Lásd Szilágyi Ákos: Radikalizmus, jobb és bal. In: *Jobboldali radikalizmusok tegnap és ma. Tanulmányok*. Második, bővített kiadás. Szerk.: Feitl István. Napvilág, Budapest, 1998. 18–25.

vényesítésével, egyedi módon. Az alapos elemzés azonban arra is fényt derít, hogy e felszíni ellentmondások jóval kevesebb különbséget jelentettek a tartalmi kérdések megítélésében.

Mert a *lényeg*et mégis az „*alapszín*” mutatja. A társadalom csoportjait nemzetiség, faj vagy vallás szerint megkülönböztető, egyeseket gazdasági, kulturális érvényesülésükben korlátozó, ezzel az állampolgári jogegyenlőséget megsértő, céljait diktatórikus államberendezkedés révén – akár a fizikai erőszak eszközét is alkalmazva – megvalósító irányzatok súlyos következményekkel jártak a korabeli magyar társadalomra nézve. Elég arra utalnunk, milyen károkat okoztak az ún. „zsidótörvények” a magyar gazdaságban és kulturális életben, hogy a holocaust borzalmáról már ne is beszéljünk. A következményeket pedig ma is érezhetjük, tapasztalhatjuk.

Mondhatni persze, hogy e politikai gyakorlat nem köthető valamennyi „árnyalat” képviselőihez, az írásokban szereplő politikusok többségének nem volt érdemi szerepe a jelzett intézkedésekben. Ők csak szavakban – beszédeikben és írásaikban – fogalmaztak meg ilyen jellegű követeléseket. Felelőségük mégis megállapítható. Ha másban nem, abban, hogy a radikális jobboldali eszmék terjesztésével jelentős szerepet játszottak a közgondolkodás formálásában, így – többek között – az antiszemita nézetek, hangulat fennmaradásában, esetenként erősítésében. A kimondott és leírt szavak azonban mozgósítanak. Különösen akkor, ha pártprogramként vagy -propagandaként mögöttük szervező erő is van. Az így terjesztett nézetek – számukra kedvező társadalmi-politikai szituációban – előbb vagy utóbb tettekké vál(hat)nak. Ezt példázza, hogy a biológiai fajvédelem legfőbb magyarországi képviselője, Méhelý Lajos az 1920-as évek elejétől még csak előadásaiban és cikkeiben tartotta kívánatosnak „a magyar faji erényeket romboló” vegyes házasságok tilalmát, ám az 1941-ben (1941:XV. tc. a házassági jog módosításáról) már jogi erőre emelkedett. Vele egy időben szerepelt Keltz Sándor, az eugenika első magyarországi képviselőinek egyike, aki az ÉME 1924. évi kongresszusán – Méhelý szellemében – „fajvédő telepek” létesítését szorgalmazta. Egy évvel korábban megjelent könyvében leírt szavai szerint pedig: „*Gyökeres megoldás csak egy lehet: a zsidófaj, a zsidó típus tökéletes kiirtása.*”⁵ Azaz holocaustot követelt – ami 1944-ben szörnyű valósággá vált.

⁵ Keltz Sándor: *Konzervatív világregend.* Budapest, 1923. I. köt. 284. Idézi: Méhelý Lajos: A magyar tragédia élettudományi okai. VI. közlemény. Különlenyomat „A Cél” 1924. januári számából. Budapest, 1924. (6) 7. (Kiemelés – V. J.)

Azt is fontos leszögeznünk, hogy – a ma is gyakori általánosítással szemben – a jobboldali radikalizmus nem azonos az antiszemizmussal. A zsidóellenesség (vagy bármely más társadalmi csoport nemzetiségi, faji, vallási stb. alapon történő kirekesztése) *csak egyik* – bár kétségtelenül hangsúlyos – eleme a szélsőjobboldali ideológiáknak, motiválója az arra hivatkozó politikai mozgalmaknak. Aligha vitatja bárki Mussolini és fasizmusa szélsőjobboldali voltát – pedig hiányzott belőle a zsidók vagy más „népfajok” hátrányos megkülönböztetése. Közismert a magyarországi népi írók többségének antiszemita velleitása – ám a demokratikus elveket valló művész-politikusokat aligha nevezhetjük szélsőjobboldalinak. Miként a zsidó orvosokat kivégeztető Sztálint sem.

A jobboldali radikalizmus több ennél, s igazi lényege is más. Legfőbb jellemzője, hogy a többségi társadalom (nemzet, faj) kizárólagos uralmát kívánja biztosítani. Ennek feltételét a nemzet vagy faj szilárd egységében jelöli meg, amit nem a társadalom szerves – ezért hosszan elhúzódó, egyenetlen – fejlődésétől vár. Gyors és szilárd megteremtésére törekszik – egy erős központi hatalom által. Az egység tartalma az, hogy az egyéneknek és társadalmi csoportoknak fel kell adniuk saját érdekeiket, törekvéseiket, s azokat alá kell rendelniük a nemzet/faj közös érdekeinek, melyeket az őket egységbe szervező hatalom határoz meg. Ezért vetik el a liberalizmust minden – gazdasági, politikai és kulturális stb. – vonatkozásban. A szabad verseny helyett az állam gazdaságsszervező szerepét, a többpárti parlamentarizmus helyett a nemzeti/faji érdeket kizárólagosan szolgáló politikai erő (párt) megkérdőjelezhetetlen uralmát, a parlament megszüntetését, vagy a pártnak történő teljes alárendelést tartják üdvösnek. A nagy közös célokat veszélyeztető nézetek, az egyes csoportok sajátos véleményének elfojtása érdekében törekszenek „egységes – nemzeti/faji – világnézet” kialakítására, melyet a hatalmat gyakorlók diktálnak és képviselnek. A nemzeti egység nemes és mindent megoldó volta adminisztratív eszközök, az erőszak alkalmazását is megengedi, sőt, szükségessé teszi az ő szemükben.

Ebben a politikai gondolkodásban egyes fenyegetett kisebbségek szerepe „csupán” az, hogy bűnbakként őket teszik felelőssé a többségi társadalom gazdasági, társadalmi, kulturális gondjaiért, kudarcaiért – mi több: önnön gyengeségeiért is. Ezért kell korlátozni részvételüket a gazdasági életben, a sajtóban és a művészeti intézményekben, vagy teljesen kiszorítani őket e területekről – mi több, az országból. „Végso megoldásként” akár az életből is.

Ha ebből (az „alapszínből”) indulunk ki, a tárgyalt személyek és irányzatok egyaránt jobboldali radikálisnak tekinthetők/tekintendők – függetlenül attól, milyen „árnyalathoz” soroljuk őket.

A kötet eltérő műfajú írásokat – tudományos igényű tanulmányokat, egy forrásközlést és egy, a tudományos ismeretterjesztés kategóriájába tartozó cikket tartalmaz. A *Rubicon*ban megjelent cikk a lap jellegéből fakadóan, a zalai helyzetet áttekintő tanulmány pedig egy összefoglaló munka fejezeteként, a könyv szerkesztési elvei miatt nem tartalmaz lábjegyzeteket.

A szerző abban a reményben adja a Tisztelt Olvasó kezébe különböző kötetekben és folyóiratokban már korábban megjelent, részben módosított szövegeit, hogy hozzájárul vele egy, a magyarországi társadalmi diskurzusban nyugvópontra máig nem jutó vita néhány részkérdésének tisztázásához.